

Тема «Гендерна соціалізація»

План.

1. Сутність поняття «соціалізація».
2. Маскулінність і фемінність — це основні орієнтири гендерної соціалізації,
3. Гендерна соціалізація як основний механізм набуття гендерної ідентичності.
4. Ключові фактори, що впливають на гендерну соціалізацію

Мета лекції «Гендерна соціалізація» полягає в розвитку у студентів соціальної педагогіки здатності аналізувати та вирішувати типові спеціалізовані задачі і практичні проблеми, пов'язані з гендерною соціалізацією, в умовах соціальної роботи та педагогічної діяльності. Студенти зможуть навчитися працювати в умовах невизначеності, брати відповідальність за результати своєї діяльності, а також здійснювати контроль за поведінкою та розвитком інших осіб у визначених ситуаціях, дотримуючись принципів гендерної рівності та інклюзивності.

Соціалізація — це процес засвоєння індивідом соціальних норм, ролей та цінностей, що дозволяють йому стати частиною соціуму. Вона є основою для розвитку особистості, оскільки формує уявлення про себе, взаємодію з іншими людьми та своє місце в суспільстві. Через процес соціалізації особистість адаптується до соціальних умов, а також визначає своє місце в різних соціальних контекстах, зокрема в межах гендерної ролі. Соціалізація допомагає людині зрозуміти, як взаємодіяти з іншими в контексті гендерних норм, що є важливим аспектом її соціальної адаптації. Соціалізацію Бергер і Лукман визначають як процес «всебічного та послідовного входження індивіда в об'єктивний світ суспільства або в його окремі частини». Вони виділяють первинну та вторинну соціалізацію. Первинна соціалізація — це перший етап, що відбувається у дитинстві і забезпечує включення дитини в соціум. Вторинна соціалізація охоплює всі наступні етапи, коли вже соціалізований індивід адаптується до нових сфер суспільного життя. Згідно з авторами, основна функція вторинної соціалізації полягає у вивченні та засвоєнні нових соціальних ролей (гендерних, сімейних, професійних, політичних тощо).

Гендерна соціалізація – це складний процес, протягом якого індивід засвоює соціальні норми, очікування та ролі, пов'язані з його біологічною статтю. І тому це не просто біологічна даність, а скоріше соціальний конструкт, що формується під впливом сім'ї, освіти, засобів масової інформації та суспільства загалом.

Маскулінність і фемінність — це основні орієнтири гендерної соціалізації.

Маскулінність і фемінність виступають як орієнтири гендерної соціалізації, які впливають на особистісний розвиток індивіда. Формування уявлення про маскулінність або фемінність визначає поведінку, емоційні реакції, цінності і навіть життєві пріоритети людини. У процесі соціалізації через ці орієнтири індивід адаптується до вимог свого соціального оточення, вчиться взаємодіяти з іншими на основі своїх гендерних ролей. Це має ключове значення для соціальної адаптації, оскільки визначає, якою мірою людина здатна інтегруватися в суспільство та виконувати ті чи інші соціальні функції. Ці орієнтири стають основою для формування гендерної ідентичності, яка регулює наше розуміння того, як ми повинні виглядати, діяти і взаємодіяти з іншими людьми.

Маскулінність традиційно асоціюється з рисами сили, незалежності, агресивності та успіху в публічній сфері. У свою чергу, фемінність зв'язується з чутливістю, турботою, емоційністю та орієнтацією на домашній побут і сімейні обов'язки. Ці стереотипи зазвичай починають впливати на дітей вже в ранньому віці, коли хлопців навчають бути «сильними», а дівчат — «ласкавими» і «турботливими». Через такі стереотипи формуються очікування, що кожна стать повинна виконувати певні соціальні ролі та відповідати певним вимогам, що закріплені в суспільних установах і традиціях.

Ці орієнтири гендерної соціалізації не лише визначають поведінку, а й створюють основу для більш глибоких психологічних і соціальних процесів. Маскулінність і фемінність як концепти визначають, як ми сприймаємо себе і як взаємодіємо з іншими людьми. Вони впливають на наші вибори, можливості, а

також на те, яким чином ми визначаємо свою успішність чи прийнятність в соціумі.

Попри те, що ці гендерні ролі стали більш гнучкими у сучасному суспільстві, традиційні уявлення про маскулінність і фемінність все ще визначають багато аспектів життя. Наприклад, чоловіки часто стикаються з тиском бути успішними та «твердими», у той час як жінки часто відчують соціальний тиск щодо того, як повинні виглядати або як вести себе в суспільстві. Тому процес гендерної соціалізації, орієнтуючи на ці ролі, може мати як позитивні, так і негативні наслідки для особистісного розвитку.

З огляду на це, маскулінність і фемінність виступають не лише як соціальні конструкції, але й як важливі орієнтири, що визначають життєві стратегії, цінності та роль кожної особи у суспільстві. Важливо пам'ятати, що з часом ці орієнтири можуть бути переглянуті, а інклюзивні стратегії гендерної соціалізації допомагають зняти обмеження, які накладаються на індивідів через стереотипи та очікування, пов'язані з їхньою статтю.

Гендерна соціалізація як основний механізм набуття гендерної ідентичності.

Гендерна соціалізація є основним механізмом формування гендерної ідентичності, що включає усвідомлення себе як чоловіка чи жінки та прийняття відповідних соціальних ролей. Особистий розвиток у цьому контексті полягає в тому, щоб усвідомити та прийняти свою роль у суспільстві, яка базується на певних гендерних нормах. Гендерна ідентичність впливає на соціальну адаптацію, оскільки саме через неї людина визначає, як вона взаємодіє з іншими індивідами, яке місце займає в соціальних групах і як реагує на соціальні вимоги. Процес набуття гендерної ідентичності важливий для того, щоб особистість могла успішно адаптуватися до соціальних структур, де гендер має значний вплив на її ролі та очікування.

Саме через соціалізацію ми набуваємо свою гендерну ідентичність. Задача суспільства полягає в тому, щоб чоловіки діяли «по-чоловічому», а жінки засвоїли традиційні жіночі манери поведінки.

Гендерна ідентичність, як стверджують науковці, є стабільною й усталеною, і не можна перестати бути чоловіком чи жінкою, так само, як неможливо перестати бути людиною. Лоуренс Колберг, використовуючи модель когнітивного розвитку Піаже, описав процес формування стабільної гендерної ідентичності. Він вважає, що на ранніх етапах розвитку діти формують уявлення про гендер через зовнішні ознаки, такі як одяг, зачіска, фізичні характеристики. Лише до 5-6 років вони досягають концепцію гендеру як сталого атрибута особистості. Після 6 років дитина починає бачити світ через призму гендерних розподілів, усвідомлюючи незворотність статевої належності, що співпадає з посиленням гендерної диференціації поведінки та установок. Колберг також вводить поняття «гендерних схем», що відображають усю інформацію, яку людина отримує про гендер і використовує в різних ситуаціях. До 7 років, а іноді й раніше, діти досягають «гендерної константності», розуміючи, що їх гендер постійний і незмінний. Вони вже знають, що гендер пов'язаний з певними предметами, іграми, одягом та діяльністю. Проте соціалізація гендеру не обмежується дитячим віком. Це процес, що триває протягом усього життя і залежить від змінюваних обставин і нового досвіду. Процес набуття гендерної ідентичності може починатися рано, але триває протягом усіх етапів життєвого циклу. Одним з наслідків соціалізації є гендерний поділ суспільних сфер: жіноча роль традиційно пов'язана з домашнім, приватним життям, а чоловіча — з публічною активністю. Таким чином, сформувався стереотип «Жінки-берегині», що символізує жінку як хранительку домашнього вогнища.

Гендерні ролі мають свої обмеження. Чоловічі ролі, як правило, є жорсткішими, порівняно з жіночими, і часто накладають на чоловіків жорсткі вимоги до успішності, фізичної сили та емоційної стриманості. Водночас, для жінок, хоча їх роль є більш гнучкою, це часто супроводжується великою кількістю обов'язків як вдома, так і на роботі, що може призвести до перенавантаження.

Традиційно, жінки виконують роль «турботливих» осіб, зокрема, турбуючись про емоційні потреби інших, а чоловіки — проявляють «кавалерську допомогу», підтримуючи вищі соціальні стандарти. Також

помітна різниця в агресії: хлопці зазвичай використовують прямі фізичні форми агресії, а дівчата схильні до непрямих форм, таких як плітки. Ці розбіжності у поведінці та емоційних реакціях стають результатом різних підходів до соціалізації хлопчиків і дівчаток.

Загалом, соціалізація гендеру є найтривалішим аспектом нашого життя. Протягом усього життєвого циклу ми навчаємося, як поводитися, говорити, одягати себе та взаємодіяти з іншими людьми відповідно до своєї статі. Це включає, зокрема, усвідомлення того, які ролі ми повинні виконувати в суспільстві, щоб бути визнаними як чоловік чи жінка. Дослідник Лоуренс Колберг застосував до процесу набуття усталеної гендерної ідентичності запропоновану Піаже модель послідовного когнітивного розвитку. Згідно з цією теорією, усвідомлення гендерних ідентичностей у дітей раннього віку залежить від конкретних фізичних підказок на кшталт одягу, зачіски та розмірів тіла, що розподіляють світ за двома гендерами. Лише в 5-6 років більшість дітей опановують когнітивний механізм для розпізнавання гендеру як атрибуту особи. І, на думку Колберга, вже після 6 років дитина бачить світ через призму гендеру, цілком усвідомлюючи незворотність статевої належності, «причому це збігається з бурхливим підсиленням статевої диференціації поведінки та установок». На думку Колберга, вся інформація, що стосується гендерної поведінки, «відображається в нашій свідомості у вигляді гендерних схем». І ці гендерні схеми вміщують усе, що людина знає про гендер. Залишається лише їх застосовувати в різних ситуаціях. До 7 років (а часто в 34 роки) діти досягають «гендерної константності - розуміння, що гендер постійний і змінити його неможливо». Таким чином, ще до того, як піти в середню школу, діти виявляють достатньо серйозні знання про гендерні розрізнення в іграшках, одязі, діях, об'єктах і заняттях. Але соціальне засвоєння гендеру не закінчується в дитинстві. «Не варто забувати й те, що гендерно-рольова соціалізація - це процес, що триває протягом усього людського життя, він відображає обставини, які змінюються, та новий досвід».

Процес набуття гендерної ідентичності може розпочатися рано, але він триває впродовж усього життєвого циклу. На погляд дослідників,

найяскравішим наслідком диференціації цілей соціалізації є гендерний розподіл суспільних сфер активності на сімейну(приватну) сферу, що радше підходить для жінок (адже, як я вже зазначила, дівчаток з раннього віку готують до виконання домашніх обов'язків) і позасімейну (публічну) сферу — для чоловіків (хлопчикам надають більшої автономії для їхньої публічної активності).

Тому, зокрема, сформувався чіткий і яскравий образ так званої Жінки-Берегині, хранительки домашнього вогнища, яка несе «високу і святу місію - місію любові, добра, миру». Чоловіча гендерна роль є більш жорсткою, ніж жіноча, яка натомість має широкі межі та більші можливості виходу за ці межі. Дослідники неодноразово стверджують, що «маскулінність є значно жорсткішою рольовою конструкцією, порівняно з фемінністю». Крім того, останнім часом на тлі суспільних гендерних зсувів спостерігається «асиметричність переходу до гендерного стилю, притаманного іншому гендеру». Наприклад, для хлопчиків значно рідше трапляється нагода взяти участь у дівочих іграх; існує чимало «хлопчачих занять», які цілком підходять для дівчат, тощо. Поза тим, дослідники гендерних питань звертають увагу на обмеження, які накладаються на жіночі та чоловічі ролі в суспільстві. Зокрема, як уже зазначалося, передусім це сприйняття жінки як Берегині.

Також, оскільки «більшість жінок працюють і водночас несуть на собі більшу частину домашніх обов'язків і догляду за дітьми», це зумовлює досить велике навантаження, яке називають «дилемою перевантаження». Однак чоловіки теж потерпають від традиційних обмежень своєї гендерної ролі. Так, їхній набір маскулінних рис повинен відповідати низці норм: успішності (яка соціальну цінність чоловіка визначає за величиною його заробітку та успішністю на роботі), розумової, емоційної та фізичної твердості (що передбачає фізичну силу й високу біологічну активність, обізнаність і компетентність, емоційну стриманість) і анти жіночності.

З раннього віку фізична зовнішність пов'язується із соціальними визначеннями маскулінності та фемінності. Однак фізична зовнішність постає як

головний атрибут саме фемінності. Адже в той час, коли дівчаток хвалять за їхній гарний зовнішній вигляд і вміння справляти приємне враження, у хлопчиків заохочують фізичні вчинки й активність. Звідси цілком очевидно є популярність ще одного з двох поширених в українському суспільстві образів жінки, описаних Оксаною Кісь, Барбі, який «нагадує нарцисичне існування гарної та дорогої ляльки», «вимагає для себе відповідного середовища та атрибутів, щоби... знайти свого власника-чоловіка». Також слід зауважити, що діти протягом соціалізації є залученими до різних «ігрових світів». «Хлопчики граються, аби домогтися домінування; дівчатка граються задля можливості добре провести час». Вивчаючи «ігрові світи» хлопчиків і дівчаток, дослідники зробили такі висновки: «хлопчачі групи є більшими, дівчачі групи - меншими («приятелі» проти «найкращих друзів»); хлопці частіше граються на публіці, дівчата - в більш приватних місцях; хлопці підтримують ієрархічні відносини під час гри, дівчатка організують радше партнерські утворення». До того ж, гомосоціальність, тобто орієнтація на спілкування винятково чи переважно з особами своєї статі, радше притаманна чоловікам, ніж жінкам. Результатом диференційованої соціалізації стають певні відмінності, притаманні чоловікам і жінкам. Розгляну деякі з них, найбільшою мірою вивчені соціологами. По-перше, це рівень емпатії - емоційної чутливості до переживань інших людей. Причиною цього є знову ж таки соціалізація, яка у чоловіків розвинула здібність пригнічувати емпатичну чутливість. У жінок, навпаки, іграшки, зокрема ляльки, активно розвивають емпатичну експресію. Крім того, чоловіки часто перебувають у ситуаціях, що вимагають від них проявів сили, незалежності, прагнення до суверенітету - якостей, які не корелюють з емпатичною чутливістю. Адже не слід забувати, що «компетентність і володіння собою — важливі характеристики чоловічої ролі». При цьому, як засвідчують дослідження, «статеві розрізнення в емоційності, в цілому, більш помітні у підлітків і дорослих, ніж у дітей». Чоловіки та жінки надають оточенню допомогу різного типу. Зокрема, для жінок є характерною «турботлива допомога» - турбота про особистісні й емоційні потреби інших. Натомість чоловікам притаманна «кавалерська допомога» (наприклад допомога жінці піднести важку валізу). Крім того, чоловіки проявляють більш «героїчні»

видидопомоги, різноманітні незвичні та ризиковані дії . У разі прояву агресії теж маємо певні гендерні особливості. У той час, коли хлопчики частіше використовують пряму фізичну агресію, дівчатка «надають перевагу непрямим формам агресії (пліткам)» Усі ці приклади ще раз переконують у тому, що диференційована соціалізація, безперечно, не може не позначатися на поведінці та психіці хлопчиків і дівчаток. Гендерне навчання сміливо можна вважати «найбільш довготривалим аспектом соціалізаційного процесу». Ми навчаємося протягом усього життя того, що потрібно робити, говорити, одягати, як поводити себе, аби в суспільстві нас вважали особами певної статі.

Отже, основні аспекти гендерної соціалізації слід вважати:

- 1.Гендерні ролі як сукупність очікувань суспільства щодо поведінки, інтересів, емоцій та соціальних ролей, які приписуються чоловікам і жінкам.
- 2.Гендерні стереотипи як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, які часто спрощують і упереджують наше розуміння гендерних відмінностей.
- 3.Гендерна ідентичність про усвідомлення себе як чоловіка або жінки, а також пов'язане з цим самовизначення.

Гендерна соціалізація успішно сприяє тому, щоб діти засвоїли стандартні зразки поведінки і дали для себе відповідні пояснення щодо їх застосування. Чим довше дитина залучена до вторинної соціалізації, тим помітнішими є наслідки кращого усвідомлення власної гендерної ідентичності. Результати якісного дослідження показують чітку гендерну диференціацію у дітей кожного вікового періоду в процесі сприйняття маскулінних і фемінних ознак, яка загалом є «традиційною». Крім того, кожен наступний віковий період характеризується своїми особливостями, що мають як спільні, так і відмінні риси порівняно з попереднім. Однак під впливом змін у структурі гендерних ролей поступово трансформується бачення традиційних канонів маскулінності й фемінності. З'являється новий погляд на власну гендерну ідентичність, що не сприймається чітко за одним видом ознак (чи то маскулінними, чи фемінними). Зокрема, деякі жінки прагнуть бути незалежними від матеріальної підтримки чоловіка, а чоловіки, натомість, матизмогу виражати свої емоції. Але це поки що,

як засвідчують результати аналізу дитячих есе (Т.Марценюк), лише поодинокі випадки.

Особливості впливу батька та матері на соціалізацію дітей різної статі

Вплив батьків на гендерну соціалізацію дітей є суттєвим і різним для хлопців і дівчат. Матері, як правило, більше орієнтовані на емоційну підтримку та розвиток навичок взаємодії, що є важливим для фемінності. Вони навчають своїх дочок турботливості, чутливості та вміння ставити потреби інших людей на перше місце. Мати є для дівчини моделлю жіночої поведінки, зразком того, як бути жінкою у суспільстві.

Батьки ж, у свою чергу, часто стають еталоном маскулінності для своїх синів. Вони зазвичай демонструють приклад сили, незалежності та домінування в зовнішньому світі. Батьки сприяють розвитку в хлопчиках прагнення до успіху, до досягнення результатів у публічній сфері. Водночас, саме через батьківський вплив багато дітей засвоюють стереотипи щодо того, що «чоловіки повинні бути сильними, а жінки — ніжними», формуючи таким чином гендерні очікування.

Вплив сестер, братів та однолітків на гендерну соціалізацію дитини

Іншим важливим етапом соціалізації є взаємодія з братами та сестрами, а також з однолітками. Діти в родині не лише копіюють поведінку батьків, а й взаємодіють між собою, що створює додаткові моделі гендерної поведінки. Брати і сестри виступають для дітей як інші приклади того, що означає бути чоловіком або жінкою. Брат може показувати своєму younger братові, як поводитися в зовнішньому світі, вчити його домінувати, підкорювати. Сестра може ж навпаки показувати моделі співпраці, взаємодії та підтримки.

Діти, які ростуть у родинях з братами і сестрами різної статі, часто засвоюють більш різноманітні гендерні ролі. Вони вчаться взаємодіяти з іншими членами своєї статі, порівнювати власну поведінку з їхньою, а також випробовувати моделі різної статі в групах однолітків. Через такі взаємодії діти отримують безпосередні уроки щодо того, що є «чоловічим» і «жіночим».

У сфері інституції сім'ї існує доволі чіткий розподіл маскулінних та фемінних ознак. Діти, особливо старшого вікового періоду, це добре розуміють. Кожна стать має свої обов'язки щодо сім'ї та подружньої пари: жінка «доглядає» за чоловіком і створює затишок родинного вогнища, чоловік матеріально забезпечує родину (звісно, принагідно це робить і жінка, але, порівняно з чоловіком, її внесок нетакий значний і важливий) та захищає свою другу половину. Отже, інтерпретуючи думки дітей з приводу такого тендерного розподілу ролей у родині, можна зробити висновок, що переважна більшість, особливо старшого вікового періоду, сприймає розподіл як партнерські стосунки: хтось по можливості робить одне, а хтось - інше. Оскільки їхня діяльність доповнює одна одну, то в результаті всі задоволені й усім від цього добре. Як показує дослідження Т.Марценюк, переважна більшість досліджуваних дітей вважають традиційний (чіткий гендерно диференційований) розподіл маскулінних та фемінних ознак нормою суспільного життя.

Вплив іграшок та одягу на гендерну соціалізацію

Іграшки та одяг — це важливі інструменти, через які гендерні стереотипи й норми закріплюються в свідомості дітей. Іграшки традиційно поділяються на «мужні» та «жіночі». Хлопці часто отримують машинки, конструктори, набори для будівництва, в той час як дівчатам дарують ляльки, кухонні набори та набори для догляду за дому. Це не лише формує дитяче уявлення про те, що кожна стать повинна мати свої «правильні» інтереси, але й стимулює певні моделі поведінки.

Що стосується одягу, то і він є важливим інструментом у процесі гендерної соціалізації. Дівчатам зазвичай купують сукні, спідниці, а хлопцям — штани, футболки з чоловічими малюнками. Колір одягу також має значення: рожевий зазвичай асоціюється з дівчатами, а синій — з хлопцями. Такий поділ допомагає дітям усвідомлювати свою стать і роль у суспільстві ще до того, як вони почнуть активно взаємодіяти з навколишнім світом.

Вплив засобів масової інформації на гендерну соціалізацію особистості

Засоби масової інформації, зокрема телебачення, інтернет, соціальні мережі, відеоігри та реклама, мають значний вплив на формування гендерних уявлень. Медіа пропонують стереотипні зображення маскулінності та фемінності, які часто не відповідають реальному різноманіттю людських досвідів. Для прикладу, чоловіки у рекламі часто зображуються як сильні, рішучі та домінуючі, тоді як жінки — як ніжні, доглянуті, орієнтовані на сім'ю. Такі стереотипи створюють і підтримують ідеали, до яких повинні прагнути індивіди в реальному житті.

Сучасні медіа також відіграють роль у формуванні у дітей і підлітків певних моделей поведінки, ролей та очікувань. Наприклад, у багатьох фільмах або серіалах чоловіки займають активні ролі героїв, а жінки часто зображуються як супутниці чи об'єкти для залицянь. Це сприяє закріпленню патріархальних уявлень про місце жінок та чоловіків у суспільстві.

Таким чином, родина, іграшки, одяг, взаємодія з братами, сестрами та однолітками, а також медіа — всі ці фактори формують у дітей первинні уявлення про гендер. Вони є важливими складовими соціалізації, що визначають, як дитина сприймає себе і свою роль у суспільстві, а також як будуватимуться її стосунки з іншими людьми в майбутньому. Тому важливо враховувати ці впливи, щоб створювати більш рівні та інклюзивні умови для розвитку кожної особистості, незалежно від її статі.

Існують кілька ключових факторів, що впливають на гендерну соціалізацію. До них відносяться:

1. **Сім'я**, де дитина отримує перші уроки про гендер, формуючи базові уявлення про свою стать та роль у суспільстві.
2. **Школа та університет**, в яких гендерні стереотипи можуть як посилюватися, так і піддаватися критиці та оспорюванню.
3. **Засоби масової інформації**, що є потужним інструментом формування гендерних стереотипів через рекламу, кіно, телебачення та інші медіа-ресурси.

4. **Культура і суспільство**, де культурні норми і соціальні цінності значною мірою визначають, як формується гендерна ідентичність.

Зазначимо, що соціалізація в умовах сприятливого та рівноправного середовища може бути важливим чинником гармонійного розвитку особистості, даючи дітям можливість розвивати свої здібності та таланти без жодних обмежень.

Проте гендерні стереотипи здатні обмежувати можливості дітей, знижувати їхню самооцінку та призводити до дискримінації. Тому важливо створювати умови, які сприяють гендерній рівності, допомагаючи дітям реалізувати свій потенціал без впливу обмежувальних стереотипів.

Рекомендована література:

1. Марценюк Т. О. Гендерна соціалізація як процес формування маскуліних та фемінних ознак гендерної ідентичності, 2004.
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be3bd4b7-20fa-406e-bf0a-3d92c445a65e/content>
- 2.#4 Хто придумав, що хлопчики не плачуть. П. Бергер, Т. Лукман «Соціальне конструювання реальності»
<https://www.youtube.com/watch?v=1PH84c4pnzY>
2. **ФЕМІНІСТЬ ТА МАСКУЛІНІСТЬ** <https://www.ji.lviv.ua/n27/texts/27-zmist.htm>
3. Аспекти гендерної соціалізації особистості
<http://surl.li/hxyfkh>